

JOANNA GOĆŁOWSKA-BOLEK

Ameryka Łacińska w stulecie Reformy Uniwersyteckiej. *Córdoba 1918* jako symbol autonomii i reformy uniwersytetów latynoamerykańskich

Wprowadzenie

Reforma Uniwersytecka z 1918 roku – w literaturze określana też jako „Reforma z Kordoby” albo „Wołanie z Kordoby”¹ – była ruchem odnowy uniwersytetów, zmierzającym ku ich demokratyzacji i unowocześnieniu, zapoczątkowanym działalnością studencką na Uniwersytecie Narodowym w Kordobie (*Universidad Nacional de Córdoba*, UNC), który rozprzestrzenił się na inne uczelnie Argentyny, a następnie większą część Ameryki Łacińskiej. Protesty studenckie przybrały wymiar kontynentalny: na początku lat 20. XX wieku reformistyczne organizacje studenckie powstały w Chile, Peru i na Kubie, zaś w latach 30. ubiegłego wieku w Meksyku, Paragwaju i Brazylii. Reforma Uniwersytecka zapewniła latynoamerykańskim uczelniom wiele swobód, zwłaszcza w zakresie definiowania programu nauczania i zarządzania własnym budżetem bez ingerencji ze strony rządu centralnego. Wprowadzenie zasady autonomii uniwersyteckiej miało głęboki wpływ nie tylko na funkcjonowanie systemu szkolnictwa wyższego w Ameryce Łacińskiej, ale również na inne obszary życia społecznego i politycznego w regionie w następnych dziesięcioleciach.

Reforma Uniwersytecka z 1918 roku była kamieniem milowym w rozwoju argentyńskich i latynoamerykańskich ruchów studenckich, a jej skutkiem była instalacja demokratycznych zasad, które są dziś nieodłącznie związane z systemami uniwersyteckimi w większości krajów regionu. Te zasady obejmują: autonomię uniwersytetów, współzarządzanie radami uniwersyteckimi, przejrzyste procedury rekrutacji, demokratyczne mechanizmy wyboru władz uniwersyteckich oraz szeroko rozumianą wolność akademicką. Ruch studencki z Kordoby miał również duży wpływ na zmianę społeczną, szczególnie w odniesieniu do współpracy między robotnikami a studentami, co pomogło

* Dr Joanna Goćłowska-Bolek (j.goclowska-bolek@uw.edu.pl), Ośrodek Analiz Politologicznych, Uniwersytet Warszawski

¹ Hiszp. *Reforma Universitaria de 1918, Reforma Universitaria de Córdoba* albo *Grito de Córdoba*.

nadać reformom politycznie postępową formę. Reforma Uniwersytecka z 1918 roku ostatecznie zmieniła argentyński i latynoamerykański system szkolnictwa wyższego, ale też wywarła ogromny wpływ na kształt debaty politycznej w ciągu następnego stulecia.

Doświadczenia i dokonania latynoamerykańskie wydają się być interesujące również dla polskiego obserwatora czy uczestnika życia akademickiego, zwłaszcza w obliczu współczesnej dyskusji na temat roli uniwersytetu w społeczeństwie oraz wypracowywania koncepcji autonomii uczelni w Polsce.

Wydarzenia w Argentynie w 1918 roku

W Argentynie początku XX wieku rozwój kapitalizmu, a i w jego konsekwencji przemiany społeczne, wywołały konieczność reakcji ze strony uniwersytetów, które musiały zaakceptować otwarcie na nowo powstałą miejską klasę średnią o charakterze liberalnym². Ruch studencki przerodził się w ogólnokrajowe wezwanie do reformy nie tylko przestarzałego i nienadążającego za przemianami społecznymi systemu szkolnictwa wyższego – ale szersze reformy dotyczące różnych obszarów polityki krajowej, zwłaszcza gdy zyskał wsparcie ze strony Związku Robotników Argentyńskich.

Do 1918 roku w Argentynie funkcjonowało pięć uniwersytetów: w Kordobie (założony w 1613 roku), w Buenos Aires (1821), Santa Fe (1889), La Plata (1897) i w Tucumán (1914). W części z nich funkcjonowały już pierwsze organizacje studenckie, które zdołały przeforsować drobne zmiany w statutach uczelni, sprzyjające ochronie praw studenckich, w tym gwarantujące studentom prawo do zgromadzeń. *Universidad Nacional de Córdoba*, najstarszy w Argentynie i jeden z pierwszych uniwersytetów na kontynentach amerykańskich, miał charakter odmienny od pozostałych: wielowiekowa tradycja silnej dominacji Kościoła sprzyjała utrzymaniu reżimu skrajnie konserwatywnego, dającego silny odpór wszelkim próbom modernizacji tak w zakresie systemu nadzoru i zarządzania instytucją, jak i instytucjonalizacji praw studenckich.

W tym czasie głośnym echem w całej Ameryce Łacińskiej, w tym również w Argentynie, odbiły się takie wydarzenia międzynarodowe, łączone w świadomości społeczeństw latynoamerykańskich z niedoskonałością systemu kapitalistycznego, jak rewolucja meksykańska z 1910 roku, rewolucja rosyjska z 1917 roku i konfrontacja potęg europejskich w I wojnie światowej. W Argentynie regularne strajki klasy robotniczej i niezadowolenie społeczne doprowadziły do obalenia oligarchiczno-konserwatywnego reżimu politycznego, co umożliwiło pierwsze w historii demokratyczne, powszechne wybory (dot. praw wyborczych mężczyzn) na podstawie Ustawy Roque Saenz de Peña z 1912 roku.

² Valdiviezo F. (2017), *La Reforma Universitaria de 1918 en Argentina*, „La Izquierda Diario”, 15.06.2017., <https://www.laizquierdadiario.com/La-Reforma-Universitaria-de-1918-en-Argentina> [dostęp: 3.07.2018.].

W 1916 roku pierwszym demokratycznie wybranym prezydentem został Hipólito Yrigoyen³, obiecujący przeprowadzenie szerokich reform społecznych i gospodarczych. W takim kontekście studenci z Kordoby zaczęli domagać się wprowadzenia reform uniwersytetów, które funkcjonowały według zasad nieprzystających do zmieniającej się sytuacji społecznej, ewoluując z niewielką dynamiką odziedziczoną po czasach kolonialnych. W drugiej dekadzie dwudziestego wieku darwinowskie idee wciąż uznawano za heretyckie i nauczano przedmiotów takich jak „obowiązki klasy posiadającej wobec służby”⁴.

Protest studencki na Uniwersytecie w Kordobie trwał zasadniczo od marca do października 1918 roku. W marcu 1918 roku studenci zbuntowali się przeciwko systemowi uniwersyteckiemu, oskarżając władze uczelni i kadry uniwersyteckie o autorytarność, klerykalizm, nieefektywność i obskurantyzm⁵. Podczas protestu w Kordobie doszło do gwałtownych zamieszek i konfrontacji między reformatorami a konserwatystami (głównie katolikami). Symboliczną datą jest 15 czerwca 1918 roku, kiedy to studenci zajęli uniwersytet i ogłosili strajk generalny, aby zapobiec wyborom rektora, który w ich odczuciu utrzymałby dotychczasowy system. Za kulminację protestów uznaje się wydarzenie z 9 września, kiedy Uniwersytecka Federacja z Kordoby przejęła zarządzanie uniwersytetem, a rząd nakazał armii stłumienie okupacji studenckiej. W trakcie konfliktu, na prośbę studentów, na uniwersytecie dwukrotnie interweniował prezydent Hipólito Yrigoyen, co skutkowało przeprowadzeniem nowych wyborów władz i ostatecznie doprowadziło do zmiany statutu uczelni. Poprzez strajki, wiece i petycje skierowane do władz państwowych studenci z powodzeniem zmusili rząd krajowy do przeprowadzenia reformy uniwersyteckiej, co stanowiło inspirację dla studentów w całej Argentynie i Ameryce Łacińskiej⁶.

³ Hipólito Yrigoyen (właściwie: Juan Hipólito del Sagrado Corazón de Jesús Yrigoyen Alem) był dwukrotnym prezydentem Argentyny (w okresach: 1916-1922 oraz ponownie 1928-1930). Jego działalność skutkowałą m.in. wprowadzeniem powszechnych (ale tylko dla mężczyzn) praw wyborczych w Argentynie w 1912 roku. Yrigoyen zyskał sobie miano „ojca ubogich”, wprowadzając regulacje mające na celu podniesienie poziomu życia argentyńskiej klasy robotniczej oraz wiele postępowych reform społecznych, w tym dotyczących poprawy warunków robotników zatrudnionych w fabrykach, regulację czasu pracy, obowiązkowe emerytury i powszechnie dostępny publiczny system edukacji. (Wszystkie notki biograficzne zostały opracowane na podstawie: *Enciclopedia Libre Universal en Español*, <http://enciclopedia.us.es/index.php/> [dostęp: 2.07.2018.]).

⁴ Portantiero J.C. (1978), *Estudiantes y política en América Latina, Siglo XXI*, México, s. 36.

⁵ Ibidem, s. 41.

⁶ Tcach C. (2018), *La reforma de Córdoba: calidoscopio de ideas y laboratorio de experiencias en América Latina y El Caribe*, „Societa Mutumento Política”, vol. 9, n. 17, DOI 10.13128/SMP-23435, s. 191–208.

Protest studencki z Kordoby znalazł wyraz w słynnym Manifestie (*Manifiesto Liminar*)⁷ Uniwersyteckiej Federacji z Kordoby, autorstwa Deodoro Roca⁸ zatytułowanym „Argentyńska młodzież z Kordoby do wolnych ludzi Ameryki Południowej”. Manifest kończy się słowami:

„Młodzież już nie prosi. Młodzież domaga się uznania prawa do uzewnętrzniania własnego zdania w organach uniwersyteckich za pośrednictwem swoich przedstawicieli. Jest zmęczona ciągłymi tyraniami. Jeśli młodzieży udało się dokonać rewolucji w świadomości społecznej, to nie można jej odmawiać zdolności do udziału w rządzeniu swym własnym domem”.

Manifiesto Liminar, 21 czerwca 1918⁹

Ruch bardzo szybko rozprzestrzenił się na pozostałe uczelnie w kraju, głównie przez Uniwersytecką Federację Argentyny (*Federación Universitaria Argentina*, FUA) oraz niemal jednocześnie na wiele uniwersytetów w całej Ameryce Łacińskiej. W wielu krajach skutkiem Reformy Uniwersyteckiej było wprowadzenie istotnych zmian w statutach uczelni i nowe ustawodawstwo krajowe dotyczące szkolnictwa wyższego. Wdrożone reformy gwarantowały: autonomię uniwersytetów, wspólne zarządzanie uniwersytetem (tj. zapewnienie udziału studentów w zarządzaniu), rozbudowę systemu uniwersyteckiego (zwiększenie liczby uczelni oraz rozszerzenie działalności dotychczas funkcjonujących uczelni, tak aby większa część młodzieży mogła skorzystać z edukacji uniwersyteckiej), kadencyjność władz, konkursowy system obejmowania katedr i stanowisk na uczelniach oraz bezpłatną edukację uniwersytecką na uczelniach publicznych¹⁰.

Latynoamerykański wymiar Reformy Uniwersyteckiej z Kordoby

Od początku ruch studencki w Argentynie był postrzegany jako stały ruch polityczny, latynoamerykański raczej niż tylko argentyński, o silnym zabarwieniu antyklerykalnym i antyimperialistycznym, będący splotem różnych ideologii reformistycznych.

⁷ Manifest ruchu studenckiego, znany pod nazwą *Manifiesto Liminar*, został sporządzony 21 czerwca 1918 roku przez Deodoro Roca (bez formalnego przypisywania mu autorstwa) i przyjęty jako dokument programowy przez Federację Uniwersytecką z Kordoby. Stanowił podstawę reformy uniwersyteckiej w Argentynie oraz inspirację dla ruchów studenckich w innych krajach kontynentu.

⁸ Deodoro Roca (1890–1942) – prawnik, reformistyczny przywódca uniwersytecki, dziennikarz i działacz na rzecz praw człowieka. Autor i redaktor tekstu *Manifiesto Liminar*, zawierającego postulaty Reformy Uniwersyteckiej z 1918 roku. Jeden z najwybitniejszych przywódców tego ruchu. Do idei reformatorskich odnosił się też w wielu późniejszych pismach.

⁹ Wszystkie cytaty z pism hiszpańskojęzycznych są tłumaczeniem własnym autorki. Pełen tekst *Manifiesto Liminar* jest dostępny pod linkiem: http://www.cepsifotocopiadora.com.ar/archivos/folios/37743_2015828.pdf [dostęp: 7.07.2018.].

¹⁰ Valdiviezo F., op. cit.

Reforma Uniwersytecka była ruchem silnie odwołującym się do idei jedności latynoamerykańskiej. Już wcześniej, od pierwszej dekady XX wieku, studenci Ameryki Łacińskiej, zwłaszcza poprzez federacje studenckie w poszczególnych krajach, utrzymywali bliskie relacje, m.in. organizując trzy zjazdy studentów Ameryki Łacińskiej, na których dyskutowano wspólne problemy i ustalano wspólne cele. Pierwszy Uniwersytecki Kongres Latynoamerykański odbył się w 1908 roku w Montevideo, drugi w 1910 roku w Buenos Aires, zaś trzeci w 1912 roku w Limie. Gdy w Kordobie w 1918 roku wybuchły protesty studenckie, sieć współpracy stworzona wcześniej przez studentów i intelektualistów ułatwiła szybkie przenikanie idei reformistycznych między uczelniami Ameryki Łacińskiej.

Po Wołaniu z Kordoby („*Grito de Córdoba*”) idee reformistyczne zostały rozpowszechnione i dopracowane na arenie międzynarodowej podczas kilku następnych międzynarodowych kongresów. Pierwszy Międzynarodowy Kongres Studencki odbył się w Meksyku w 1921 roku, w atmosferze rewolucji meksykańskiej, pod przywództwem meksykańskiego intelektualisty Josego Vasconcelosa¹¹. Mimo wielu niedostatków organizacyjnych oraz nie zawsze klarownej legitymacji delegatów do reprezentowania ruchów w swoich krajach, wymiar międzynarodowy był bardzo ważny już w pierwszych latach dla upowszechniania idei i wzmacniania wpływu społecznego¹².

Następne międzynarodowe kongresy były znacznie lepiej zorganizowane, a ich postulaty łatwiej wcielane w życie, ponieważ dzięki umiejętnie stymulowanemu rozgłosowi przyciągały uwagę nie tylko dużej części intelektualistów latynoamerykańskich, ale też polityków. Największe znaczenie w drugiej i trzeciej dekadzie XX wieku miały: Pierwsza Amerykańska Konwencja Nauczycieli Szkół Podstawowych, Średnich i Wyższych w Buenos Aires w 1928 roku (opracowała zaawansowane propozycje dotyczące m.in. standardów edukacyjnych w procesie nauczania), I Iberoamerykański Kongres Studencki w Meksyku w 1931 roku, II Iberoamerykański Kongres Studencki w San José w Kostaryce w 1939 roku oraz Latynoamerykański Kongres Studencki w Santiago de Chile w 1937 roku¹³.

¹¹ José Vasconcelos Calderón (1882–1959) – prawnik, polityk, pisarz, pedagog, funkcjonariusz publiczny i filozof meksykański. Autor serii autobiograficznych powieści przedstawiających pojedyncze szczegóły długiego procesu dekompozycji systemu *porfiriato*, rozwoju i triumfu rewolucji meksykańskiej oraz początkowych etapów meksykańskiego reżimu porewolucyjnego, który zyskał nazwę „etapu budowy instytucji”. Został pierwszym ministrem edukacji publicznej w Meksyku oraz dziewiątym rektorem Uniwersytetu Narodowego.

¹² Pacheco Calvo C. (1931), *El Primer Congreso Internacional de Estudiantes celebrado en México en 1921*, „Revista de la Universidad de México”, UNAM, México.

¹³ Del Mazo G. (red.) (1941), *La Reforma Universitaria. II. Propagación americana (1918-1940)*, Ediciones del Centro de Estudiantes de Ingeniería de La Plata, La Plata, s. 534–543; Schulte R.M. (2004), *Historia de la autonomía universitaria en América Latina*, „Perfiles Educativos” (México) vol. 26, s. 105–106.

Reforma Uniwersytecka wywołała wyraźną reakcję w różnych miejscach Ameryki Łacińskiej, nie tylko bezpośrednio po wydarzeniach z Kordoby. Przeprowadzenie wielu postulowanych reform zajęło dziesięciolecia, a niektóre z nich nadal pozostają niezrealizowanymi, choć pożądanymi celami¹⁴. Pół wieku później, w zupełnie odmiennym kontekście politycznym i społecznym, ruchy studenckie lat sześćdziesiątych – nie tylko w Ameryce Łacińskiej, ale też „Francuski Maj” z 1968 roku – nawiązywały do wydarzeń z 1918 roku w Argentynie¹⁵. Na bezpośrednią inspirację protestów studenckich podczas „Francuskiego Maja” wydarzeniami z Kordoby wskazuje Alberto Lapolla:

„Nawiązanie do spuścizny Deodoro pojawiło się podczas ogromnej rebelii lat 60. i 70., a jego wpływ był uniwersalny do tego stopnia, że Daniel Cohn Bendit uznał bunt młodzieży europejskiej podczas Francuskiego Maja za bezpośrednio inspirowany jego myślą, nawet w postaci wykorzystania niektórych z jego sloganów, jak: «na egzaminach odpowiadać pytaniami» lub «zakazany zakaz», osteplowane później w murach Paryża”¹⁶.

Przez cały XX wiek latynoamerykański ruch reformistyczny, który zrodził się w argentyńskiej Kordobie w 1918 roku, stał się częścią rozszerzonej kultury politycznej w Ameryce Łacińskiej, czerpiąc z wartości i reprezentacji obecnych w różnych konfiguracjach w różnych krajach: antyklerykalizmu i antyimperializmu – zasadniczo w postaci antyamerykanizmu – w Meksyku i na Kubie; radykalizmu i socjalizmu w Argentynie, *batllismo*¹⁷ i antyimperializmu etycznego w Urugwaju, indo-amerykanizmu i marksizmu w Peru; rebelii antykonserwatywnej w Kolumbii oraz ruchów antydyktatorskich i antyautorytarnych w większości krajów kontynentu. Z kolei w opozycji do ruchów reformatorskich działały trzy rodzaje sił: autorytaryzm państwowy, autorytaryzm klerykalny oraz rządy dyktatorskie¹⁸. W tym tygłku koncepcji politycznych przetrwała idea reformy z Kordoby, przez całe następane stulecie wywierając wpływ na kierunki reform nie tylko systemu szkolnictwa wyższego, ale też politykę gospodarczą i społeczną regionu.

¹⁴ Castro A. (2016), *Lecturas actuales del Manifiesto Liminar de la Reforma Universitaria de 1918*, „Integración y Conocimiento”, No. 5, vol. 2, s. 5–64.

¹⁵ Seia G.A. (2012), *La lucha del movimiento estudiantil por el ingreso irrestricto: una aproximación al caso de la Universidad de Buenos Aires entre 1969 y 1973*, VII Jornadas de Sociología de la UNLP, Departamento de Sociología de la Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, La Plata.

¹⁶ Lapolla A.J. (2004), *La Reforma Universitaria de junio de 1918 y su Impronta Universal*, „La Memoria de Nuestro Pueblo”, Julio 04, Buenos Aires.

¹⁷ Batllismo – urugwajski nacjonalizm gospodarczy, rozwinięty koncepcyjnie i wdrożony przez Josego Batlle y Ordoñeza (1856–1929). Jos Batlle y Ordoñez dwukrotnie był prezydentem Urugwaju (1903–1907, 1911–1915), ale i później, do końca życia, wywierał dominujący wpływ na życie państwowe kraju.

¹⁸ Tcach C., op. cit., s. 192.

Spółeczny wymiar Reformy z Kordoby

Przedstawienie reformy jedynie jako zmiany systemu szkolnictwa wyższego ignorowałyby stopień radykalizacji ruchu studenckiego i – jak wskazuje Pablo Augusto Bonavena – „głębokie pytania o kierunek rozwoju państwa i społeczeństwa”¹⁹. Koncepcję uniwersalizmu Reformy Uniwersyteckiej rozwinął Deodoro Roca w swojej późniejszej twórczości, wyraźnie wskazując na znaczenie relacji między uniwersytetem a społeczeństwem²⁰. W zamyśle przywódców protestów studenckich z 1918 roku uniwersytet i wszystkie jego problemy stanowiły odbicie problemów ówczesnego społeczeństwa Argentyny. Kryzys akademii został przedstawiony jako „wynik głębokiego, konkretnego i budzącego grozę problemu: problemu społecznego. Społecznej niesprawiedliwości”²¹.

Jedną z głównych kwestii, jednak często pomijaną podczas dyskusji o reformie uniwersyteckiej w Ameryce Łacińskiej, jest zatem związek między uniwersytetem a społeczeństwem. Latynoamerykański ruch reformatorski podał w wątpliwość dotychczasową rolę uniwersytetu jako wyłącznie „fabryki dyplomów”, funkcjonującej w oderwaniu od aktualnych problemów społecznych. Choć ta kwestia nie wybrzmiała bardzo wyraźnie na początkowym etapie protestów studenckich w Argentynie, to w innych krajach – zwłaszcza w Peru i na Kubie – stanowiła główną oś debaty publicznej nad koniecznością reformy szkolnictwa wyższego i skutkowała tworzeniem nowych i przekształcaniem dotychczas istniejących uczelni powszechnych, dostępnych również dla młodzieży wywodzącej się z klasy robotniczej i klas biednych, dla której dotąd wyższe wykształcenie pozostawało niemal całkowicie niedostępne²². W tym aspekcie ważną rolę odgrywały czołowe postacie latynoamerykańskiego marksizmu, takie jak Peruwiańczyk José Carlos Mariátegui i Kubańczyk Julio Antonio Mel²³.

Publiczne uniwersytety Ameryki Łacińskiej mocno zaangażowały się w transformację i demokratyczny rozwój społeczeństw. Takie podejście, z silnym poczuciem misji społecznej, znalazło wyraz w poszukiwaniu równości, pełni demokracji, dążeniu do zapewnienia rozwoju gospodarczego i społecznego, tworzenia i dostępu do kultury oraz ochrony praw człowieka. Uniwersytety latynoamerykańskie realizowały szeroko zdefi-

¹⁹ Bonavena P.A., Califa J.S., Millán M. (red.) (2007), *El movimiento estudiantil argentino: historias con presente*, Cooperativas, Buenos Aires, s. 15.

²⁰ Querido L. (2012), *Reportaje a Horacio Sanguinetti („Sin escribir un solo libro Deodoro Roca está a la altura de los más grandes escritores de nuestro país”)*, 19.06.2012., Universidad de Buenos Aires. <http://www.uba.ar/comunicacion/noticia.php?id=3159> [dostęp: 3.07.2018.].

²¹ Roca D. (1941), *Encuesta de Flecha*, [w:] Del Mazo G. *La reforma universitaria*, La Plata.

²² W Argentynie tylko w samej Kordobie pojawił się postulat udostępnienia szkolnictwa wyższego klasom nieuprzywilejowanym, lecz jego wydźwięk nie jest jednoznaczny.

²³ Galfione M.V. (2002), *Deodoro Roca y la Reforma Universitaria*, UNC, <http://www.reformade118.unc.edu.ar/privates/deodoro.pdf> [dostęp: 3.07.2018.].

niowane i różnorodne cele: w tym cele polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Za misję obrały sobie włączenie się w debaty krajowe i międzynarodowe dotyczące problemów istotnych dla społeczeństw regionu i świata, we wszystkich obszarach.

Dziedzictwo ruchu studenckiego z 1918 roku

„Wołanie z Kordoby” to niewątpliwie jedno z najważniejszych pytań postawionych uniwersytetowi z perspektywy jego studentów w historii ruchów studenckich. Główne postulaty odnoszą się do formy i mechanizmów zarządzania wewnętrznego i zależności/autonomii uniwersytetu od jego otoczenia politycznego, ekonomicznego, społecznego i kulturowego. *Manifiesto Liminar* promował nowy model narodowych uczelni autonomicznych, który był wprowadzany – w różnym zakresie i z różną skutecznością – przez następne dziesięciolecia aż do dzisiaj.

Dominacja neoliberalizmu w epoce globalizacji gospodarczej i kulturowej rzuciła wyzwanie w postaci konieczności wypracowania i realizacji takiego modelu uniwersytetu, który byłby najbardziej pożądany i efektywny dla akumulacji kapitału (w dalszym dyskursie rozumianego też jako kapitału ludzkiego i społecznego) i rozwoju gospodarczego²⁴. Na podstawie doświadczeń z Kordoby polemika wokół teraźniejszości i przyszłości uniwersytetu, daleko wykraczająca poza dyskurs ideologiczny, była promowana w regionie latynoamerykańskim w dużej mierze przez międzynarodowe organizacje, w tym zwłaszcza Międzynarodowy Instytut Szkolnictwa Wyższego Ameryki Łacińskiej i Karaibów (*Instituto Internacional de la Unesco para la Educación Superior en América Latina y El Caribe*, IESALC) przy UNESCO.

W obliczu tych wyzwań, w latach dziewięćdziesiątych XX wieku UNESCO zaproponowało zwołanie Światowej Konferencji na temat Szkolnictwa Wyższego, która byłaby forum dyskusji nad problemami współczesnego uniwersytetu w skali globalnej, w tym także jako przestrzeń zjednoczenia z akademią niedawno zdemontowanego ZSRR i bloku wschodniego. Dokumenty, które powstały w fazie przygotowawczej, jak i konkluzje z pierwszej konferencji wyraźnie wskazywały na nieskuteczność uniwersytetu w wypełnianiu swojej roli, niedostateczną dynamikę przystosowania procesów nauczania do zmieniających się warunków ekonomicznych i społecznych w obliczu globalizacji ekonomicznej i kulturowej²⁵. Konferencja ta, podobnie jak następna (2008), poprzedzona była dwiema Konferencjami Regionalnymi (*Conferencia Regional de Educación Superior*, CRES). W każdej z tych przestrzeni uwidoczniła się pilna potrzeba redefinicji uniwersy-

²⁴ Goćłowska-Bolek J. (2015), *El mito latinoamericano del neoliberalismo* [w:] Paradowski R. (red.), *Estudios mitológicos latinoamericanos*, Wyd. CESLA Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 105–150.

²⁵ UNESCO (1998), *Higher Education in the Twenty-first Century. Visions and Action*, World Conference on Higher Education, Paris.

tetu i określenia kierunków reform w nawiązaniu do haseł z Kordoby²⁶. Rok 2018 wyznacza zatem nie tylko stulecie Reformy z Kordoby, ale też 20-lecie pierwszej Światowej Konferencji na temat Szkolnictwa Wyższego²⁷.

Uniwersytet latynoamerykański w dużej mierze przyjął na forum światowym rolę rzecznika krajów globalnego Południa, wskazując na szczególne wyzwania i zagrożenia w zależności od poziomu rozwoju kraju i jego miejsca w światowym systemie. Na forum światowym uniwersytet latynoamerykański optuje za wspieraniem projektów rozwoju gospodarczego i społecznego, niezależności, budowy wolnych, demokratycznych, egalitarnych społeczeństw. W tym duchu wypowiada się Boaventura de Sousa Santos, wskazując na potrzebę nowego myślenia o uniwersytecie latynoamerykańskim, z uwzględnieniem dotychczasowych dokonań: „Nie można zmierzyć się z nowym, kontestując wszystko to, co istniało wcześniej. Rozwój uniwersytetu, z poszanowaniem jego tradycji, powinien obejmować promowanie nowych form i kierunków badań i dydaktyki, rozbudowę demokracji uniwersyteckiej jako dobra publicznego, to znaczy powinien prowadzić do określonego wkładu uniwersytetu w definiowanie i wspólne rozwiązywanie problemów społecznych – krajowych i globalnych”²⁸.

Wielu obserwatorów i krytyków dzisiejszego uniwersytetu latynoamerykańskiego podkreśla potrzebę zmiany mentalności społeczności uniwersyteckiej, odnosząc ideę Rewolucji z Kordoby do sytuacji obecnej²⁹.

Rozdźwięk między dydaktyczną a badawczą rolą uniwersytetu latynoamerykańskiego

W dwudziestym wieku zasadniczą osią debaty nad kształtem i rolą uniwersytetu w Ameryce Łacińskiej było kształcenie uniwersyteckie, podczas gdy badawcza rola uniwersytetu pozostawała poza głównym nurtem dyskusji. Wydaje się, że w dużej mierze traktowano badania naukowe jako funkcję dodatkową, możliwą do realizowania tylko w wybranych uczelniach, zaś priorytetem uniwersyteckim na tym etapie rozwoju społeczeństw latynoamerykańskich pozostawało kształcenie. Luchilo Lucas, analizując skutki realizacji postulatów z *Manifesto Liminar*, pisze na ten temat: „W Ameryce Łacińskiej promowanie kształcenia uniwersyteckiego było i jest jedną z podstawowych funkcji

²⁶ UNESCO (2009), *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*, A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education, Paris.

²⁷ W komunikacie z 15 czerwca 2016 roku UNESCO ogłosiło przygotowania do trzeciej regionalnej konferencji szkolnictwa wyższego (CRES) w ramach planowanej III Światowej Konferencji Szkolnictwa Wyższego.

²⁸ Sousa Santos B. (2008), *La universidad del siglo XXI*, Ediciones CIM, Caracas, s. 30.

²⁹ Bonilla-Molina L. (2015), *Calidad de la educación: ideas para seguir transformando el sistema educativo*, Ediciones Fonacit MPPE, Caracas.

przypisanych do Rad Nauki i Technologii, które powstawały w większości krajów [Ameryki Łacińskiej] od lat 50. XX wieku. Z tego punktu widzenia są to instrumenty polityczne o ważnej roli, przez które kraje regionu wykorzystują doświadczenie zarówno na poziomie promocji, jak i realizacji kształcenia”³⁰.

Wzrost zainteresowania zapewnieniem powszechności dostępu do kształcenia uniwersyteckiego zbiegł się z rosnącym wpływem idei rozwoju na poziomie krajowym i regionalnym, inicjowanymi w drugiej połowie XX wieku głównie przez Komisję Gospodarczą Narodów Zjednoczonych ds. Ameryki Łacińskiej i Karaibów (*Comisión Económica para América Latina y el Caribe*, CEPAL). Późniejszy neoliberalizm lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, stał się odpowiedzialny za proces „drenażu mózgów”, wymuszając migrację naukowców latynoamerykańskich do niezależnych ośrodków badawczych, wspieranych finansowaniem prywatnym w krajach rozwiniętego kapitalizmu³¹.

Jean Pierre Lemasson i Marta Chiappee, analizując doświadczenia latynoamerykańskie XX wieku, zwracają uwagę, że „uzyskane wyniki badań nie pozwalają dziś stwierdzić, że uniwersytety są gotowe stawić czoła przyszłości w konstruktywny sposób. Jeśli dawna droga, choć z wieloma różnicami narodowymi, była pozytywna, to dziś potrzebna jest jej kontynuacja i modyfikacja”³².

Dalej ci sami autorzy twierdzą: „Nietrudno jest dojść do wniosku, że jedynym sposobem zapewnienia długoterminowej niezależności, endogenicznego rozwoju gospodarczego w nowych obszarach o wysokiej wartości dodanej i bardziej sprawiedliwych systemów społecznych jest efektywne promowanie badań naukowych i technologicznych jako krajowych priorytetów. Reakcja na tę potrzebę oznacza, że nadeszła chwila podjęcia radykalnych decyzji, szczególnie w odniesieniu do roli uniwersytetów, które stanowią w kategoriach obecnych i przyszłych zasobów ludzkich kluczowe instytucje dla rozwoju regionu”³³.

Badacz szkolnictwa wyższego z UNAM, Axel Didriksson, przekonuje do klasycznego dwumianu dydaktyka-badania, który wciąż w Ameryce Łacińskiej nie znajduje się wśród zrealizowanych postulatów. Jego zdaniem stanowi to poważny problem, jeśli chodzi o poziom uczelni latynoamerykańskich, zwłaszcza w wymiarze międzynarodowym.

³⁰ Lucas L. (2010), *Formación de posgrado en América Latina: políticas de apoyo, resultados e impactos*, Ediciones EUDEBA, Buenos Aires, s. 14.

³¹ Szerzej na temat tego zjawiska: Goćłowska-Bolek J. (2017), *Ameryka Łacińska w poszukiwaniu nowej strategii rozwoju*, Wyd. Biblioteka Iberyjska, Warszawa, s. 383–386.

³² Lemasson J.P., Chiappee M. (1999), *La investigación universitaria en América Latina. Colección respuestas*, Ediciones IESALC UNESCO, Caracas, s. 315.

³³ Ibidem, s. 317.

Didriksson argumentuje, że „najbardziej dynamiczna część procesu [produkcji i transferu wiedzy] zachodzi w relacji między nauczaniem a badaniami; o wartości ekonomicznej programu nauczania stanowi wiedza, a o wartości z perspektywy społecznej: kapitał ludzki”³⁴. Tymczasem uniwersytet latynoamerykański nadal w epicentrum umieszcza dydaktykę, na której skupia się zasadnicza część działalności uczelni jako instytucji, ale też wysiłków poszczególnych pracowników uniwersyteckich. Didriksson przekonuje, że taka rola uniwersytetu latynoamerykańskiego – uniwersytetu peryferyjnego – jest w pewnym sensie nową formą neokolonializmu w zakresie produkcji i transferu wiedzy, wyznaczoną (narzuconą?) przez centrum, tj. kraje wysoko rozwinięte. W tym ujęciu „produkcja wiedzy uniwersyteckiej” na uczelniach latynoamerykańskich to nic innego jak dalsze przystosowanie Ameryki Łacińskiej do roli krajów zależnych w układzie neokolonialnym³⁵. Postulaty Reformy z Kordoby, mające uczynić uniwersytet latynoamerykański nowoczesnym i podejmującym partnerską dyskusję na forum międzynarodowym, w tym aspekcie nie doczekały się realizacji, chociaż zagadnienie badawczej roli uniwersytetu powraca coraz częściej w dzisiejszych dyskusjach nad kierunkami rozwoju akademii latynoamerykańskiej.

Dzisiejszy uniwersytet latynoamerykański a realizacja haseł z *Manifesto Liminar*

Rekonstrukcja tożsamości uniwersytetu latynoamerykańskiego sto lat po Reformie z Kordoby napotyka potrzebę redefinicji priorytetów i strategii, które odtworzyłyby tradycje autonomii, transformacji społecznej, antyautorytaryzmu, demokracji i wolności akademickiej. Wśród haseł Reformy z Kordoby niektóre doczekały się realizacji, jednak część pozostaje dziś – w sto lat po wydarzeniach w Argentynie – ciągle wśród niezrealizowanych dążeń.

1. Zaangażowanie społeczne

Publiczne uniwersytety Ameryki Łacińskiej były i pozostają nadal mocno zaangażowane w transformację i demokratyczny rozwój społeczeństw, co znajduje wyraz w poszukiwaniu równości, pełnej demokracji, rozwoju gospodarczego i społecznego, tworzenia i zapewnienia dostępu do kultury oraz obrony praw człowieka. Refleksja nad kwestiami społecznymi była niezmiernie ważna od pierwszych lat po Reformie Uniwersyteckiej i taka pozostaje do dzisiaj.

³⁴ Dridiksson A. (2000), *La universidad de la innovación: una estrategia de transformación para la construcción de universidades de future*, Ediciones IESALC UNESCO, Caracas, s. 32–33.

³⁵ Ibidem, s. 35 i nn. Bonilla-Molina L. (2016), *La Universidad latinoamericana: ¿tiene falla de origen?*, ALAI, 14.07.2016., <https://www.alainet.org/es/articulo/178788> [dostęp: 6.07.2018.].

2. Upolitycznienie uniwersytetów publicznych

Przez dziesięciolecia w większości krajów Ameryki Łacińskiej dominowało przekonanie, że uczelnie publiczne powinny zachować polityczną neutralność, powstrzymując się od opowiadania się po jakiegokolwiek stronie politycznego krajobrazu i nie włączając się w polityczne debaty. Jednak dziś w Ameryce Łacińskiej przeważa podejście odmienne, wskazujące, że kryzys instytucji politycznych i ograniczenia systemów partyjnych w wymiarze regionalnym i globalnym wyznaczają uniwersytetom publicznym nowe polityczne obowiązki wobec społeczeństwa.

W tych warunkach publiczne uniwersytety Ameryki Łacińskiej czują się zobowiązane do udziału w debatach politycznych i społecznych (globalnych, regionalnych, krajowych i lokalnych), zajmując zdecydowane stanowiska, zachowując krytyczne podejście do propozycji prezentowanych przez osoby i instytucje publiczne, opracowując własne koncepcje i konkretne alternatywy w oparciu o specjalistyczną wiedzę, którą dysponują. Jednocześnie starają się podkreślać, że uniwersytety w żaden sposób nie są podporządkowane instytucjom bądź partiom politycznym³⁶.

3. Autonomia uniwersytecka

Autonomia była jednym z głównych haseł Reformy z Kordoby i centralnym elementem uniwersyteckiej tradycji latynoamerykańskiej. W pierwotnym rozumieniu autonomia uniwersytetu miała gwarantować nie tylko wolność dydaktyki, badań i samostanowienia, ale też umożliwiać wykonywanie swojej zasadniczej misji i przybieranie aktywnej roli wobec społeczeństwa bez przeszkód i ograniczeń nałożonych przez państwo lub rynek. Mimo problemów z uniwersalnym zdefiniowaniem autonomii, była ona od początku traktowana jako forma dynamicznych politycznych relacji między uniwersytetami a państwem. Jednak w wielu uniwersytetach w regionie pojawiła się zniekształcona idea autonomii lub konserwatywnego spojrzenia na tę koncepcję, która skutkowałą izolacją uczelni od społeczeństwa, a także dążeniem do zachowania przywilejów grup dominujących. W tym ujęciu obrona autonomii uniwersytetów jest postrzegana jako zadanie istotne i jako warunek konieczny, współgrający z obowiązkiem społecznego zaangażowania uniwersytetu³⁷.

³⁶ Koncepcja ta została rozwinięta przez badacza z UNAM, Imanola Ordorika, w kilku artykułach, m.in.: Ordorika I. (2018), *Repolitizar la casa: las universidades de América Latina a cien años de la Reforma de Córdoba*, [w:] Guarga R. (red.), *A cien años de la Reforma universitaria de Córdoba. Hacia un nuevo manifiesto de la educación superior latinoamericana*, Rozdział 4, UNESCO-IESALC/Universidad Nacional de Córdoba, s. 115–130.

³⁷ Bonilla-Molina L., op. cit., s. 8.

4. Demokracja uniwersytetu

Jednym z głównych haseł Ruchu Uniwersyteckiego z Kordoby była demokracja uczelni. Większość uniwersytetów sto lat temu zasadniczo nie była przestrzeniami demokratycznymi, co stało się podstawą krytyki ze strony ruchów studenckich. W ciągu ostatnich trzydziestu lat obserwuje się rosnący autorytaryzm i biurokratyzację uczelni – co znajduje usprawiedliwienie w rosnącej złożoności instytucji uniwersyteckich, która narzuca określoną logikę zarządzania. W obliczu procesów centralizacji i pionizacji w zakresie podejmowania decyzji i mianowania władz konieczne jest zdefiniowanie nowej idei demokracji akademii. Uczelnia nie może być podmiotem społeczeństwa wyizolowanym ze środowiska, funkcjonującym na odrębnych zasadach, ale powinna respektować prawa udziału różnych grup, w tym studentów, w procesach decyzyjnych i w zakresie reprezentacji; jak również prawo do informacji, przejrzystości i odpowiedzialności.

5. Równość płci

W XX wieku, wskutek ciągłej walki o swoje prawa, kobiety zdołały zagwarantować sobie miejsce w środowisku akademickim, stopniowo zwiększając swoją obecność i aktywność. W Ameryce Łacińskiej kobiety stanowią obecnie 45% ogółu naukowców, przy czym znaczne jest zróżnicowanie pomiędzy krajami: w Boliwii i Wenezueli udział kobiet jest najwyższy i wynosi 63%, podczas gdy w Meksyku 33%, a w Peru zaledwie 32%³⁸. Wciąż jednak pozostaje wiele obszarów nierównego traktowania kobiet w pracy akademickiej, zwłaszcza w zakresie procedur mianowania i awansów, podczas dokonywania ewaluacji osiągnięć i przyznawania przywilejów, w tym finansowych. W tej sytuacji konieczne jest zaprojektowanie i wdrożenie polityk z wykorzystaniem różnych mechanizmów dla skutecznego wsparcia kobiet w pracy akademickiej, w celu zwiększenia udziału w zakresie zarządzania uczelnią, zwłaszcza na najwyższych szczeblach władz akademickich, które wciąż pozostają niemal niedostępne dla kobiet, ale także w zakresie równego dostępu do zasobów uczelni. Na wielu uniwersytetach zdarzają się również przypadki nękania, molestowania i przemocy na tle płciowym, które nie doczekały się odpowiednich procedur i skutecznych strategii prewencyjnych ani karania osób odpowiedzialnych.

6. Powszechna dostępność szkolnictwa wyższego

Sto lat temu podstawowym problemem w regionie była dostępność edukacji na poziomie podstawowym. Od tego czasu Ameryka Łacińska odnotowała duży postęp

³⁸ UNESCO: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/women-in-science/#overview!region=40520> [dostęp: 7.07.2018.].

w zakresie edukacji: prawie wszystkie dzieci uczęszczają do szkół podstawowych, dostęp do szkół średnich również znacznie się zwiększył³⁹. Edukacja nastolatków trwa średnio dwa lata dłużej niż w pokoleniu ich rodziców⁴⁰. We wczesnych latach 90. większość krajów wdrożyła różne rodzaje reform administracyjnych i instytucjonalnych, które umożliwiły zapewnienie dostępu do edukacji młodzieży z miejsc i społeczności wcześniej wykluczonych. Jednak w Ameryce Łacińskiej wciąż 23 mln dzieci w wieku od 4 do 17 lat pozostają poza oficjalnym systemem edukacji. Dzieci te żyją głównie w rejonach trudno dostępnych, w społecznościach lokalnych, często w skrajnym ubóstwie. Oczywiście ich szanse na uczestniczenie w edukacji uniwersyteckiej są znikome. Wśród młodzieży w wieku od 13 do 17 lat tylko 66% uczęszcza do szkoły średniej. Poziom dostępności edukacji na poziomie uniwersyteckim jest bardzo niejednorodny w różnych krajach regionu: podczas gdy regionalna średnia wynosi blisko 50%, kraje Ameryki Środkowej (z wyjątkiem Kostaryki i Panamy) nie zdołały osiągnąć poziomu 30%, podczas gdy w Argentynie i Chile przekracza on 80%⁴¹.

Przez stulecie kraje Ameryki Łacińskiej dokonały olbrzymiego postępu w zakresie dostępności edukacji i – mimo wciąż wielu wyzwań – dziś uważa się powszechny dostęp do szkolnictwa wyższego za cel możliwy do osiągnięcia. Od czasu Reformy z Kordoby w Ameryce Łacińskiej powstało wiele uczelni, w tym wiele prywatnych. Szkolnictwo wyższe w Ameryce Łacińskiej rozrosło się zwłaszcza w ciągu ostatnich czterdziestu lat i obecnie obejmuje ponad 3000 instytucji szkolnictwa wyższego. Z 17 mln studentów regionu, 10 mln studiuje trzech krajach: Brazylii, Meksyku i Argentynie i tam istnieje najwięcej uczelni. Jednak wskaźniki poziomu edukacji w Ameryce Łacińskiej wciąż pozostają w tyle za krajami rozwiniętymi i wieloma krajami rozwijającymi się o porównywalnych poziomach dochodów w Azji Wschodniej.

Aby osiągnąć cel, jakim jest powszechność dostępu do szkolnictwa wyższego na dobrym poziomie dla wszystkich chętnych młodych ludzi, konieczne jest ustalenie zasad wsparcia na niższych poziomach kształcenia. Potrzebna jest także właściwa polityka w celu poszerzenia publicznej oferty szkolnictwa wyższego, zwiększenia kwot dla młodzieży z nieuprzywilejowanych grup społecznych w istniejących instytucjach i tworzenia nowych uniwersytetów. Pożądanym jest też przegląd procedur dostępu do systemów szkolnictwa wyższego i ustanowienie nowej generacji polityk niedyskryminacyjnych (ze

³⁹ Według danych UNESCO poza edukacją na świecie pozostaje 61 mln dzieci w wieku szkolnym, w tym zwłaszcza z biednych rejonów wiejskich krajów rozwijających się.

⁴⁰ IADB (2011), *Situación de la Infraestructura Escolar y Calidad de la Educación Básica en América Latina. Un análisis a partir del SERCE*, Inter-American Development Bank, February 7, Washington D.C.

⁴¹ UNESCO: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/oosci-data-tool/index-en.html#en/intro> [dostęp: 7.07.2018.].

względem na płeć, pochodzenie etniczne i społeczne, kolor skóry itd. – w celu rozszerzenia integracji społecznej⁴².

7. Edukacja bezpłatna i finansowanie publiczne

Według założeń *Manifesto Liminarz* 1918 roku, jak i według dzisiejszych, publiczne szkolnictwo wyższe w Ameryce Łacińskiej powinno być bezpłatne. Ameryka Łacińska jest regionem o najwyższym udziale prywatnego szkolnictwa wyższego na świecie (ok. 50%), tzn. połowa osób zapisanych na studia i ich rodziny wnoszą duży wkład w finansowanie instytucji szkolnictwa poprzez czesne i różnorodne opłaty. Ponadto niektóre z krajów regionu (np. Chile, Kolumbia) pobierają czesne i opłaty od studentów także w publicznych uniwersytetach. Polityce rozwoju szkolnictwa wyższego powinny towarzyszyć stabilne systemy wsparcia i stypendia, przede wszystkim dla studentów o ograniczonych środkach finansowych i pochodzących z grup tradycyjnie zmarginalizowanych. Zwłaszcza w ostatnich latach szkolnictwo wyższe w regionie stało w obliczu procesów urynkwienia i prywatyzacji, a także ograniczenia pomocy państwa i finansowania.

Ponadto do lat 80. wiele z rządów krajów latynoamerykańskich przeznaczało bardzo niewielką część całkowitego budżetu na finansowanie szkolnictwa wyższego. Kilka krajów Ameryki Łacińskiej wykorzystało lata prosperity i zwiększyło swoje publiczne i prywatne inwestycje w szkolnictwo wyższe. Przyczyniło się to również do poprawy dostępu studentów o niskich dochodach do instytucji szkolnictwa wyższego⁴³.

Opłaty za naukę stopniowo stają się rzeczywistością w publicznych instytucjach szkolnictwa wyższego w Ameryce Łacińskiej. Uniwersytety publiczne zmagają się z poważnymi strukturalnymi problemami finansowymi, zwłaszcza gdy ich działalność obejmuje poza dydaktyką także kosztowne badania naukowe oraz dostarczanie dóbr publicznych, które niekoniecznie mają wymiar finansowy. Uniwersytety publiczne muszą stosować się do wielu regulacji, które często znacznie podnoszą koszty funkcjonowania. Ograniczenia finansowe zmuszają je do pokrycia przynajmniej części kosztów z opłat wnoszonych przez studentów. Doprowadziło to do głębokich i utrzymujących się konfliktów w środowisku akademickim oraz wymusiło debatę na temat modelu skutecznego finansowania szkolnictwa wyższego w Ameryce Łacińskiej.

⁴² Ferrer T.A. (2014), *The impact of the Bologna process in Ibero-America: Prospects and challenges*, [w:] Teodoro A., Guilherme M. (red.), *European and Latin American higher education between mirrors: Conceptual frameworks and policies of equity and social cohesion*, Sense Publishers, Rotterdam, s. 125–136.

⁴³ De Fanelli A.G. (2014), *Financing Higher Education in Latin America*, „International Higher Education”, vol. 74, s. 22–24.

Zakończenie

Dla polskiego obserwatora rzeczywistości latynoamerykańskiej może być zaskakujący fenomen głębokiej aktualności idei Reformy Uniwersyteckiej z 1918 roku.

Współczesność haseł ruchu reformatorskiego z 1918 roku potwierdza fakt, że dziś, sto lat później, siedemnaście krajów regionu zapisało i respektuje w swoich konstytucjach – w sposób ogólny bądź szczegółowy – zasadę autonomii uniwersyteckiej postulowaną przez reformatorów sprzed wieku. Są to: Argentyna, Boliwia, Brazylia, Dominikana, Kolumbia, Kostaryka, Ekwador, Gwatemala, Honduras, Meksyk, Nikaragua, Panama, Paragwaj, Peru, Urugwaj, Salwador i Wenezuela. Nie oznacza to, że w regionie latynoamerykańskim idee reformy zostały w pełni zrealizowane; pozwala jednak potwierdzić wpływ Reformy Uniwersyteckiej z 1918 roku na kulturę polityczną Ameryki Łacińskiej, jej wartości i kierunki rozwoju. Przez cały XX wiek i dwie pierwsze dekady obecnego stulecia, studencki ruch reformatorski stanowił ważną część kultury politycznej w Ameryce Łacińskiej⁴⁴.

Sto lat po wydarzeniach w Kordobie możliwe jest zweryfikowanie wpływu Reformy Uniwersyteckiej na środowisko akademickie w Ameryce Łacińskiej. W kategoriach porównawczych ze światem akademickim Europy i Ameryki Północnej szeroka reprezentacja studentów – ale także absolwentów i administracji – w zarządzaniu uniwersytetem stanowi znak rozpoznawczy uczelni latynoamerykańskich. Oczywiście nie gwarantuje to wysokiej jakości nauczania, ale promuje i prowokuje interakcje społeczne mające kształtować demokratyczny uniwersytet. Niewątpliwie największym osiągnięciem, głęboko zapisanym w świadomości akademickiej, jest idea autonomii uniwersytetu latynoamerykańskiego, ewoluująca przez kolejne dekady i wywierająca istotny wpływ na inne obszary rzeczywistości latynoamerykańskiej.

Literatura

- Bonavena P.A., Califa J.S., Millán M. (red.) (2007), *El movimiento estudiantil argentino: historias con presente*, Cooperativas, Buenos Aires.
- Bonilla-Molina L. (2015), *Calidad de la educación: ideas para seguir transformando el sistema educativo*, Ediciones Fonacit MPPE, Caracas.
- Bonilla-Molina L. (2016), *La Universidad latinoamericana: ¿tiene falla de origen?*, ALAI, 14.07.2016., <https://www.alainet.org/es/articulo/178788> [dostęp: 6.07.2018.].
- Castro A. (2016), *Lecturas actuales del Manifiesto Liminar de la Reforma Universitaria de 1918*, „Integración y Conocimiento”, nr. 5, t. 2, s. 5–64.

⁴⁴ Ordorika I. (2018), *Ejes para la transformación estratégica de las universidades públicas en América Latina: a 100 años de la Reforma de Córdoba* [w:] Guajardo P.H. (red.), *El papel estratégico de la educación superior en el desarrollo sostenible de América Latina y El Caribe*, rozdział 3, UNESCO-IESALC/Universidad Nacional de Córdoba, s. 53–66.

- De Fanelli A.G. (2014), *Financing Higher Education in Latin America*, „International Higher Education”, t. 74, s. 22–24.
- Del Mazo G. (red.) (1941), *La Reforma Universitaria. II. Propagación americana (1918–1940)*, Ediciones del Centro de Estudiantes de Ingeniería de La Plata, La Plata, s. 534–543.
- Dridiksson A. (2000), *La universidad de la innovación: una estrategia de transformación para la construcción de universidades de future*, Ediciones IESALC UNESCO, Caracas.
- Ferrer T.A. (2014), *The impact of the Bologna process in Ibero-America: Prospects and challenges*, [w:] Teodoro A., Guilherme M. (red.), *European and Latin American higher education between mirrors: Conceptual frameworks and policies of equity and social cohesion*, Sense Publishers, Rotterdam, s. 125–136.
- Galfione M.V. (2002), *Deodoro Roca y la Reforma Universitaria*, UNC, <http://www.reformade118.unc.edu.ar/privates/deodoro.pdf> [dostęp: 3.07.2018.].
- Gocłowska-Bolek J. (2017), *Ameryka Łacińska w poszukiwaniu nowej strategii rozwoju*, Wyd. Biblioteka Iberyjska, Warszawa.
- Gocłowska-Bolek J. (2015), *El mito latinoamericano del neoliberalismo* [w:] Paradowski R. (red.), *Estudios mitológicos latinoamericanos*, Wyd. CESLA Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 105–150.
- IADB (2011), *Situación de la Infraestructura Escolar y Calidad de la Educación Básica en América Latina. Un análisis a partir del SERCE*, Inter-American Development Bank, February 7, Washington D.C.
- Lapolla A.J. (2004), *La Reforma Universitaria de junio de 1918 y su Impronta Universal*, „La Memoria de Nuestro Pueblo”, Julio 04, Buenos Aires.
- Lemasson J.P., Chiappe M. (1999), *La investigación universitaria en América Latina. Colección respuestas*, Ediciones IESALC UNESCO, Caracas.
- Lucas L. (2010), *Formación de posgrado en América Latina: políticas de apoyo, resultados e impactos*, Ediciones EUDEBA, Buenos Aires.
- Ordorika I. (2018), *Ejes para la transformación estratégica de las universidades públicas en América Latina: a 100 años de la Reforma de Córdoba* [w:] Guajardo P.H. (red.), *El papel estratégico de la educación superior en el desarrollo sostenible de América Latina y El Caribe*, Chapter 3, UNESCO-IESALC/Universidad Nacional de Córdoba, s. 53–66.
- Ordorika I. (2018), *Repolitizar la casa: las universidades de América Latina a cien años de la Reforma de Córdoba*, [w:] Guarga R. (red.), *A cien años de la Reforma universitaria de Córdoba. Hacia un nuevo manifiesto de la educación superior latinoamericana*, rozdział 4, UNESCO-IESALC/Universidad Nacional de Córdoba, s. 115–130.
- Pacheco Calvo C. (1931), *El Primer Congreso Internacional de Estudiantes celebrado en México en 1921*, „Revista de la Universidad de México”, UNAM, México.
- Portantiero J.C. (1978), *Estudiantes y política en América Latina*, Siglo XXI, México.
- Querido L. (2012), *Reportaje a Horacio Sanguinetti („Sin escribir un solo libro Deodoro Roca está a la altura de los más grandes escritores de nuestro país”)*, 19.06.2012., Universidad de Buenos Aires, Argentina. <http://www.uba.ar/comunicacion/noticia.php?id=3159> [dostęp: 3.07.2018.].
- Roca D. (1941), *Encuesta de Flecha*, [w:] Del Mazo G. (red.) *La reforma universitaria*, La Plata.
- Schulte R.M. (2004), *Historia de la autonomía universitaria en América Latina*, „Perfiles Educativos” (México) t. 26, s. 105–106.
- Seia G.A. (2012), *La lucha del movimiento estudiantil por el ingreso irrestricto: una aproximación al caso de la Universidad de Buenos Aires entre 1969 y 1973*, VII Jornadas de

- Sociología de la UNLP, Departamento de Sociología de la Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, La Plata.
- Sousa Santos B. (2008), *La universidad del siglo XXI*, Ediciones CIM, Caracas.
- Tcach C. (2018), *La reforma de Córdoba: calidoscopio de ideas y laboratorio de experiencias en América Latina y El Caribe*, „Societa Mutamento Política”, t. 9, nr 17, DOI 10.13128/SMP-23435, s. 191-208.
- UNESCO (1998), *Higher Education in the Twenty-first Century. Visions and Action*, World Conference on Higher Education, Paris.
- UNESCO (2009), *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*, A Report Prepared for the UNESC
- Valdiviezo F. (2017), *La Reforma Universitaria de 1918 en Argentina*, „La Izquierda Diario”, 15.06.2017., <https://www.laizquierdadiario.com/La-Reforma-Universitaria-de-1918-en-Argentina> [dostęp: 3.07.2018.].
- Enciclopedia Libre Universal en Español*, <http://enciclopedia.us.es/index.php/> [dostęp: 2.07.2018.].
- Manifiesto Liminar* http://www.cepsifotocopiadora.com.ar/archivos/folios/37743_2015828.pdf [dostęp: 7.07.2018.].
- UNESCO: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/oosci-data-tool/index-en.html#en/intro> [dostęp: 7.07.2018.].
- UNESCO: <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/women-in-science/#overview!region=40520> [dostęp: 7.07.2018.].

Latin America – 100 years after the University Reform

The University Reform of 1918 was a renewal movement for universities, aimed at their democratization and modernization, initiated by student activities at the National University of Cordoba. Student movements took on a continental dimension and led to many changes in Latin American universities, especially in the field of autonomy and representation of students in university bodies. The introduction of university autonomy has had a profound impact not only on the functioning of the higher education system in Latin America, but also on other areas of social and political life in the region in the following decades. The article presents the Cordoba University Reform from a historical perspective and attempts to evaluate achievements in the implementation of its ideas in the today's system of higher education in Latin America.

Key words: higher education, autonomy, university, Reform from Cordoba, Latin America